

TIBBIYOT XODIMLARIDA KASBIY-MA'NAVYI FAZILATLARNI TARBIYALASHNING FALSAFIY-PEDAGOGIK ILDIZLARI

Axmedova Nigoraxon Dadaxonovna

Andijon davlat tibbiyot instituti Farmatsiya fakulteti

"O'zbek tili va adabiyoti, tillar" kafedrasini mudiri

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent.

E-mail: nigoro2506@mail.ru

Annotatsiya: *Shaxsning kasbiy madaniyati, kasbiy axloqi bevosita uning kasbiy ma'naviyati bilan belgilanadi. Shu tufayli ushbu tushunchalarning o'zaro dialektik aloqalari ularni uzviy ravishda tadqiq qilishni taqozo qiladi. Ilmiy adabiyotlarda «madaniyat» atamasi insoniylashtirish, kultivatsiya jarayonining natijasi, parvarish vositalari sifatida talqin qilinadi. Ushbu maqolada tibbiyot xodimlarida kasbiy-ma'naviy fazilatlarni tarbiyalashning falsafiy-pedagogik ildizlari haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Ma'naviyat, madaniyat, kasbiy etika, deontologiya, ma'rifat, kasbiy sifatlar, kompetensiya, tibbiy etika.*

ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ КОРНИ ВОСПИТАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ДУХОВНЫХ ДОБРОДЕТЕЛЕЙ У МЕДИЦИНСКОГО ПЕРСОНАЛА

Аннотация: *Профессиональная культура и профессиональная этика человека напрямую определяются его профессиональной духовностью. Поэтому диалектическая взаимосвязь между этими понятиями требует их всестороннего изучения. В научной литературе термин «культура» интерпретируется как результат процесса гуманизации, культивации и средств заботы. В данной статье представлена информация о философских и педагогических корнях воспитания профессиональных и духовных качеств у медицинских работников.*

Ключевые слова: *Духовность, культура, профессиональная этика, деонтология, Просвещение, профессиональные качества, компетентность, медицинская этика.*

PHILOSOPHICAL-PEDAGOGICAL ROOTS OF EDUCATION OF PROFESSIONAL- SPIRITUAL VIRTUES IN MEDICAL STAFF

Abstract: *The professional culture and professional ethics of a person are directly determined by his professional spirituality. Therefore, the dialectical relationship between these concepts requires their integral study. In scientific literature, the term "culture" is interpreted as the result of the process of humanization, cultivation, and means of care. This article provides information on the philosophical and pedagogical roots of the upbringing of professional and spiritual qualities in medical workers.*

Keywords: *Spirituality, culture, professional ethics, deontology, enlightenment, professional qualities, competence, medical ethics.*

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish» farmonida zamonaviy mutaxassislarni tarbiyalashning ustuvor yo‘nalishlari belgilab berildi. Farmonda yoshlar tarbiyasida “inson kapitali” omiliga ustuvor ahamiyat berish va shu yo‘nalishdagi ishlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlashga alohida e’tibor qaratilgan. Unda oliy ta’lim pedagogikasining eng dolzarb muammolari qatorida bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini oshirish bilan bir qatorda, ularning kasbiy-ma’naviy fazilatlarini rivojlantirish muammolari alohida o‘rin egallaydi. Bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy ma’naviyatini o‘zlarining kasbiy burchlarini chuqur anglab etishlarini taqozo qiladigan fazilatlar, o‘z ishlarining sifati va natijasi uchun yuksak ma’naviy mezonlar tashkil qiladi. Shu bois Milliy g‘oya ruhida tarbiyalangan, yuksak axloqiy fazilatlarga ega, yurt sha’ni, or-nomusi uchun kurasha olishga qodir, ma’naviy immuniteti mustahkam shaxsni shakllantirish oliy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biriga aylandi.

O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida Milliy g‘oyani rivojlantirish konsepsiyasida vatanparvar, adolatparvar, oilaparvar, e’tiqodi mustahkam, mehnatsevar, to‘g‘riso‘z, illatlarga murosasiz, ijtimoiy mas’uliyatli barkamol shaxsni tarbiyalash; buyuk alloma va adiblar, aziz-avliyolarning bebaho merosini yoshlarga etkazish, engilmas sarkarda va arboblar, zamondoshlar jasoratini tarannum etish, ularda milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini kuchaytirish; “ta’lim bog‘chadan boshlanib, butun umr davom etadi” degan tamoyil asosida ta’lim-tarbiya jarayonlarini taraqqiyotning bosh omili darajasiga ko‘tarish, uzluksiz ta’lim-tarbiya tizimini milliy g‘oyaga muvofiq takomillashtirib borish ko‘zda tutilgan.

Bo‘lajak shifokorlarning kasbiy ma’naviyatini rivojlantirish “O‘zbekiston fuqarosining ma’naviy kodeksi”da belgilangan, ya’ni har bir O‘zbekiston fuqarosi quyidagi talablarni bajarishni o‘zining ma’naviy burchi deb bilishi darkor bo‘lgan:

- davlatchilik ramzlari bo‘lgan bayroq, madhiya, gerbni e’zozlash, ularni turli ko‘rinishdagi kamsitishlardan muhofaza qilish;

- xalqning milliy qadriyatlari, bayramlari, urf-odatlari, turmush tarzi, odob-axloqini hurmat qilish, jamiyatda va xalqaro hamjamiyatda ularga nisbatan hurmat hissini oshirishga hissa qo‘shish;
- vatanparvar bo‘lish, O‘zbekistonni sevish, o‘z xalqining tarixiy merosini puxta o‘zlashtirish, milliy o‘zlikka ega bo‘lish;
- islom dinining ma'rifiy salohiyatini zamonaviy tafakkur bilan teran anglash, dinlarning tinchlik va hamjihatlik g‘oyalarini e'zozlash;
- ona tilini puxta bilish va o‘zga tillarga bo‘lgan hurmatni doimiy ravishda namoyon etib borish;
- adolatli bo‘lish, befarqlik, yalqovlik, hasadgo‘ylik, dilozorlik, o‘zgalarga va ularning haqiga xiyonat qilish kabi illatlardan xalos bo‘lish;
- ota-ona va kattalarni hurmat qilish, yolg‘on so‘zlamaslik, hamisha rostgo‘y bo‘lish, so‘z va ish birligiga rioya etish;
- jamiyatda kechayotgan yangilanishlarga, aholi, ayniqsa, yoshlarning hatti-harakatlari, fe'l-atvoridagi o‘zgarishlarga befarq bo‘lmaslik;
- mahalla, oila muhiti barqaror bo‘lishi va uning yanada yaxshilanishiga hissa qo‘shish, ijtimoiy sheriklikni qo‘llab-quvvatlash;
- mehr-oqibat, or-nomus, ibo, hayo, sadoqat, mehnatsevarlik, shukronalik, halollik, ayol qadrini baland tutish, oila sha'nini himoya qilish kabi insoniy fazilatlarni zarur va mutlaq ma'naviy qadriyatlar sifatida anglash;
- davlatni boy-badavlat, xalqni farovon qilish, uning tinchligini ta'minlash yo‘lidagi strategik maqsadlarni ro‘yobga chiqarishga qaratilgan islohotlarda faol ishtirok etish kabi ma'naviy-axloqiy burchlarini tarbiyalash bilan chambarchas bog‘liq.

METODOLOGIYA

Ilmiy adabiyotlarda, ushbu ijtimoiy pedagogik muammoning ayrim qirralari ma'lum darajada o‘rganilib, uni hal qilish usullarini topishga qaratilgan tajriba to‘plangan. Biroq, muammoning bo‘lajak shifokorlar kasbiy ma'naviyati bilan bog‘liq jihatlar kam o‘rganilgani bois masalaning kasbiy ma'naviyat, kasbiy axloq va kasbiy madaniyat uyg‘unligidagi nazariy jihatlari alohida o‘rganishni talab qiladi.

Davolash bilan shug‘ullanadigan odamlarga axloqiy talablar quldorlik jamiyatida, mehnat taqsimoti yuzaga kelib, shifokorlik alohida kasbga aylangan

davrlardan buyon mavjud. Qadim zamonlardan beri tibbiy faoliyat juda hurmatga sazovor bo'lib, bu odamlarni dard, azoblardan qutqarish, ularga kasalliklar va jarohatlarni davolab, yordam berish istagiga asoslangan edi.

Gippokrat tibbiyot tarixida, shu jumladan, axloqiy me'yorlarni yaratishda bebaho rol o'ynadi. U tibbiyotning ko'p asrlik tajribasiga asoslangan tibbiy etika qoidalarini tizimlashtirishga harakat qilgan birinchi kishi edi. U Ikki yarim ming yil oldin yozgan mashhur «Qasamyod», «Shifokor to'g'risida», «Yaxshi xulq-atvor to'g'risida», «San'at to'g'risida», va «Aforizmlar» kitoblarida axloqiy me'yorlar to'plamini yaratgan. Olim butun umri davomida shifokorlik kasbiga sodiq qoldi. U shifokorlarga «qaerda sevgi bo'lsa, san'atingga muhabbat bor», «zarar qilma», «faylasuf-shifokor xudoga o'xshaydi» kabi o'gitlarni berib kelgan.

Gippokratning tibbiy etika sohasidagi faoliyatining cho'qqisi uning mashhur «Gippokrat qasamyodi» bo'lib, unda tibbiy faoliyatning asosiy axloqiy va ma'naviy tamoyillari yotadi. «Gippokrat Qasamyodi» kitobi quldorlik tuzumi davrida yozilgan bo'lsa-da, uning qoidalari hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Buning sababi, «Qasamyod»ning asosi abadiy insoniy qadriyatlar ekanligidadir. Gippokrat shifokorning kasbiy burchlarini aniq ifodalagan. «Men bemorlarning rejimini o'z kuchim va ongimga qarab o'z foydamga yo'naltiraman, zarar va adolatsizlikdan saqlanaman Qaysi uyga kirsam ham, u erga bemorning manfaati uchun boraman...».

«Qasamyod» birinchi marta tibbiy sir saqlash talablarini taqdim etdi. Evtanaziya taqiqlari juda zamonaviy ko'rinishga ega, lekin o'z davrida. «Men hech kim mendan talab qilgan o'limga vositani bermayman va bunga yo'l qo'ymayman...», degan edi u.

Ko'p asrlar davomida «Gippokrat qasamyodi» shifokorning yuksak axloqiy me'yorlari o'lchovi bo'lib kelgan. Shifokor kasbiy ma'naviyati ramzi bo'lgan «Qasamyod» asrlar davomida tibbiy axloqning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan 1948 yilda qabul qilingan shifokorning Jeneva qasamyodi Gippokrat qasamyodiga asoslanadi.

TADQIQOT NATIJALARI

Tibbiyotning shakllanishi va rivojlanishi natijasida tibbiyot kasbining axloqiy tamoyillari shakllandi va mustahkamlandi. Ijtimoiy rivojlanishning turli

bosqichlarida ushbu prinsiplar jiddiy sinovlardan o'tganiga qaramay, kasbiy tibbiy axloq ulardan eng universallarini o'zlashtirdi.

«Ziyon qilma» (avvalo ziyon etkazmaslik prinsipi) - tibbiy amaliyotda davolashning eng qadimiy ma'naviy prinsipi bo'lib kelmoqda. Lotin yozuvida bu *primum non nocere* shaklida ko'rinadi va «birinchi navbatda, hech qanday zarar qilmang» degan ma'noni anglatadi. Ushbu ma'naviy tamoyil Gippokrat tomonidan e'lon qilingan va uning «Qasamyod»ida qayd etilgan. «Hech qanday zarar etkazmaslik» majburiyati Gippokrat davrida nafaqat tibbiy faoliyatning asosiy axloqiy tamoyili, balki tibbiyotning o'zi bilan bir vaqtda yuzaga kelgan. Bu tamoyil tibbiyot xodimlarining bemorlar, ularning qarindoshlari, hamkasblari va o'qituvchilari bilan o'zaro munosabati modelining axloqiy asosi hisoblanadi.

Shu sababli, tibbiy axloqning shifokor bilan bemor o'rtasidagi munosabatlar muammosini tibbiy hamjamiyatning ijtimoiy kafolatlari va kasbiy majburiyatlari nuqtai nazaridan ko'rib chiqadigan qismi «Gippokrat modeli» deb nomlangan. Gippokrat modeli - bemorga zarar bermaslik axloqiy tamoyiliga va Gippokrat an'anaviy tibbiy etikasining axloqiy me'yorlariga muvofiq shifokor va bemor o'rtasidagi munosabatlarning bir turidir.

«Ziyon etkazma» tamoyiliga rioya qilish, agar shifokor tibbiy etika talablariga javob beradigan axloqiy e'tiqod va shaxsiy xususiyatlarni shakllantirgan bo'lsa, mumkin.

Tibbiy etikaning navbatdagi prinsipi – «yaxshilik qilish» tamoyili – bemorning manfaatidan kelib chiqib harakatlar qilish uchun axloqiy me'yorni e'lon qiladi. Ushbu tamoyil birinchi marta Paracelsus tomonidan ishlab chiqilgan. Davolashning bu axloqiy tamoyili o'z yaqinlarini sevish, ular uchun yaxshi ishlarda namoyon bo'lishdir. Shifokorning kuchi uning yuragida, uning ishi Xudo tomonidan boshqarilishi va tabiiy yorug'lik va tajriba bilan yoritilishi kerak. Tibbiyotning eng muhim asosi bu – sevgi, degan talablarga qurilgan edi.

Paracelsus modeli «tibbiy etikaning bir shakli bo'lib, uning doirasida bemor bilan axloqiy munosabatlar shifokorning terapevtik xatti-harakatlar strategiyasining tarkibiy qismi sifatida tushuniladi. Agar Gippokrat modelida bo'lsa, tibbiy etika, bemorning shaxsiga nisbatan ijtimoiy ishonch qozoniladi, keyin

Paracelsus modeli bu odamning hissiy va psixologik xususiyatlarini hisobga olish, uning shifokor bilan ma'naviy va ruhiy aloqalari chuqurligini tan olish va ushbu aloqalarni davolanish jarayoniga kiritishdir».

Shunday qilib, Paracelsus modeliga muvofiq shifokor bilan bemor o'rtasidagi munosabatlar, shuningdek, Gippokrat modelida bemorning sog'lig'i bilan bog'liq barcha masalalarni hal qilish muolajalarda shifokorning etakchi kasbiy ma'naviy rolini taqozo qiladi.

«Yomonlik qilma» va «Yaxshilik qil» tamoyillari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir, shuning uchun tibbiy axloq amaliyotida so'nggi yillarda ular ko'pincha «yaxshilik qil va zarar qilma» tamoyiliga birlashtirildi.

Tibbiy etikaning navbatdagi tamoyili o'z sog'lig'ini himoya qilishda inson huquqlari konsepsiyasiga asoslangan shaxsiy avtonomiya tamoyilidir. Axloqiy jihatdan bu tamoyil Lokk, Kant va boshqalarning asarlarida ishlab chiqilgan, ammo u oxirgi o'n yilliklarda, aniqrog'i, shifokorning bemorning foydasini belgilashda shartsiz va mutlaq vakolati shubha ostiga olingan paytdagina asosiy tamoyillardan biriga aylanadi.

Shu bilan birga, biz kasbiy ma'naviyat nima, degan savolga javobni aniqlashtirish uchun ma'naviyat va «axloq» atamalarining nisbatini aniqlash zarur deb hisoblaymiz. Etimologik jihatdan «axloq» atamasi arab tilidan olingan bo'lib, xulqning ko'pligini bildiradi. Ya'ni axloq(xulqlar) etimologik jihatdan jamiyat tomonidan ma'naviy nuqtai nazardan baholanadigan xulqiy xatti-harakatlardir. Shuning uchun, «kasbiy axloq» deganda biz faqat u yoki bu shaxsning kasb faoliyati bilan bog'liq bo'lgan xatti-harakatlarini, ya'ni uning jamoada, mehnat faoliyatida ko'p takrorlanuvchi xulq modellari majmuini nazarda tutamiz.

Tadqiqotlarda «axloq» so'zi ma'naviyat bilan deyarli bir xil ma'noda qo'llaniladi. Ya'ni zamonaviy ilmiy adabiyotlarda axloq «ijtimoiy ongning alohida shakli va ijtimoiy munosabatlar shaklini anglatishi, shuningdek, me'yorlar yordamida insonning jamiyatdagi harakatini asosiy tartibga soluvchi ijtimoiy mexanizm» sifatida talqin qilinadi.

Kasbiy axloq va kasbiy ma'naviyatning asosiy farqi shundaki, kasbiy axloq har doim tashqi baholash ob'ektini o'z ichiga oladi. Ma'naviyat esa ichki o'zini o'zi

boshqarishni taqozo qiladi. Ma'naviyat insonning amaliy faoliyati, urf-odatlar va odob-axloq qoidalarining ichki, sub'ektiv asoslarini belgilaydi. Kasbiy axloq biror korxonada, tashkilotda qat'iy belgilangan korporativ ma'naviy me'yorlar, tashqi psixologik ta'sir va nazorat yoki jamoat fikri orqali inson xatti-harakatlarini tartibga soluvchi rol ni bajaradi.

G'arb pedagogik falsafasida Gegel birinchi bo'lib axloq va ma'naviyat tushunchalari o'rtasidagi farqni nazariy asoslashni taklif qildi. O'zining «Huquq falsafasi» asarida u ma'naviyat va axloqning har biriga alohida bo'lim ajratadi. Ma'naviyat bilan u shaxs va shaxsiy munosabatlar sohasini, sub'ektiv ravishda vujudga keladigan majburiyatni, ideal va tanqidiy munosabatlarni qamrab olgan sub'ektiv-individual anglanuvchi, axloqiy sohaning «ichi»ni, substansiyasini tushungan. Shu ma'noda kasbiy axloq shaxsning jamoa, davlat, ko'chmas mulk, korporasiyalar, hamkasblar, iste'molchilar oldidagi o'ziga xos majburiyatlari majmuidir.

Pedagogika fanlari doktori, professor B.T.Lixachev «Axloq – bu jamiyatdagi odamlarning munosabatlarini jamoatchilik fikri asosida boshqaradigan, ularning xulq-atvori va faoliyatini rag'batlantiruvchi yoki taqiqlovchi normalar va qoidalar to'plamidir», deb hisoblagan.

A.A.Xuseynov esa ma'naviyat va axloq atamalarining ajratilishini quyidagi sabablarga ko'ra ko'rib chiqish mumkin, deb hisoblagan. Birinchidan, axloq - shaxs axloqiy dunyoqarashiga kirgan, ma'naviy asoslar bilan mustahkamlangan ichki ishonchning ifodasidir. Ikkinchidan, axloq amalda, kasbiy kodekslarda, urf-odatlarda bo'lgan xulqlar shakllariga to'g'ri keladi va shu sababli sub'ektiv anglangan majburiyatdir. Uchinchidan, axloq jamiyatning (oilada, davlat, jamiyat) nuqtai nazarini ifoda etadi, ma'naviyat esa individual irodaning ifodasidir.

XULOSA

Ba'zi olimlar ma'naviy, axloqiy qadriyatlarni «har bir kishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan umumbashariy qadriyatlarni (hayot, erkinlik, qadr-qimmat va boshqalar) himoya qiladigan me'yoriy ko'rsatmalar tizimi» deb ta'riflashadi. Boshqalar esa «axloq – bu axloqning barcha turlarini puxta o'zlashtirgan, haqiqiy axloqiy qadriyatlar va afzal ko'rganlarni aniq biladigan, axloqiy kategoriyalarni real

hayotdagi vaziyatlarga ijodiy va mohirlik bilan tatbiq etadigan kishining ma'naviy fazilatlari yig'indisi», deb hisoblashadi.

Axloqiy madaniyat axloqiy rivojlanishning mezoni, shaxsda ijobiy axloqiy tajribani saqlovchi funksiyani bajaradi. Insonning ma'naviy qadriyatlari axloqiy hayotini belgilovchi omildir. Shu sababdan L.G.Grinberg axloqiy madaniyatni «erishilgan ma'naviy qadriyatlar darajasi va ularni ma'naviy faoliyat va axloqiy amaliyotda qo'llash ko'nikmalari» deb hisoblash mumkin, degan xulosaga kelgan. S.F.Anisimov, N.E.Shurkovalar axloqiy madaniyatni «axloqiy faoliyat» deb hisoblashadi va uning tarkibiga axloqiy munosabatlar, axloqiy ong va axloqiy xatti-harakatlarni kiritishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Affairs Practice, New Directions for Student Services Number 95, Fall 2001. San Francisco: Jossey-Bass.
2. Liesa Stamm, Senior Associate, Rutgers University Center for Children and Childhood Studies. Can We Bring Spirituality Back to Campus? Higher
3. Education's Re-Engagement with Values and Spirituality. Journal of College and Character. Volume 4, Issue 5 2003 Article 1
4. George M. Marsden and Bradley J. Longfield, editors. New York: Oxford University Press.
5. Spirituality and Religious Pluralism, Volume 1, Studies in Education and Spirituality. New York: Peter Lang.
6. Nash, Robert J. (2001). Religious Pluralism in the Academy: Opening the Dialogue, Volume 2, Studies in Education and Spirituality. New York: Peter Lang.
7. Victor H. Kazanjian, Jr. and Peter L. Laurence, editors. New York: Peter Lang.